

1

Ontwikkelingen rondom onderzoek in de school

■ **Janneke van der Steen**

is onderzoeker bij het Kenniscentrum Kwaliteit van Leren van de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen.
E-mail: Janneke.vandersteen@han.nl.

■ **Helma Oolbekkink**

is universitair docent aan de Radboud Docentenacademie van de Radboud Universiteit Nijmegen. E-mail: h.oolbekkink@docentenacademie.ru.nl.

In de afgelopen jaren zijn steeds meer leraren betrokken geraakt bij onderzoek in de school: als docentonderzoeker, als medebegeleider van het praktijkonderzoek van leraren-in-opleiding of als *critical friend*. Daarnaast zien we ook verschillende vormen van onderzoek in de school, bijvoorbeeld in projectvorm bij leraren en schoolleiders die in het kader van bijvoorbeeld een opleiding een onderzoek uitvoeren. Onderzoek in de school kan ook onderdeel zijn van het dagelijks werk van leraren, in de vorm van een onderzoekende houding en/of onderzoekend handelen (Cochran-Smith & Lytle 2009; Van der Steen & Peters 2014). Daarnaast kan onderzoek op verschillende niveaus plaatsvinden, individueel of gezamenlijk worden uitgevoerd en verschillende doelen dienen. Kortom: waarover hebben we het als we het hebben over onderzoek in de school?

1.1 Ontwikkeling van onderzoek in de school

In de afgelopen jaren is er veel aandacht gekomen voor praktijkonderzoek door leraren. Vaak wordt onderzoek opgevat als een project, dus met een duidelijk begin- en eindpunt en een duidelijke scheiding tussen werken aan onderwijs en werken aan onderzoek. Gaandeweg is gebleken dat dit type onderzoek binnen de context van de school niet eenvoudig te realiseren is en zelden zorgt voor blijvende veranderingen, onder andere door gebrek aan randvoorwaarden (tijd, organisatie), ontbreken van draagvlak, maar ook door een zwakke relatie met het lesgeven (Meijer e.a. 2010).

Mede in reactie op deze ervaringen is een aantal ontwikkelingen in scholen op gang gekomen die we hieronder kort beschrijven. In de tabel hebben wij de beweging weergegeven die onderzoek in de school volgens ons maakt: van onderzoeksprojecten naar meer gerichtheid op een onderzoeksmatige houding en handelen van alle leraren, van individuele projecten naar meer gezamenlijke projecten met een duidelijker focus op schoolontwikkeling

en uiteindelijk meer gerichtheid op kennisontwikkeling. In de navolgende paragrafen lichten wij deze ontwikkelingen kort toe en koppelen deze aan kwaliteitscriteria voor praktijkonderzoek (Anderson & Herr 1999).

1.2 Van project naar *stance*

Bij onderzoek in de school wordt steeds vaker de nadruk gelegd op het belang van een onderzoekende houding en onderzoekend handelen van alle leraren. Het gaat er dan om dat niet slechts enkele leraren binnen de school werken aan onderzoeksprojecten, maar dat alle leraren en ook team- en schoolleiders onderzoekend in hun dagelijks werk staan. Leraren met een onderzoekende houding zijn nieuwsgierig, open, stellen kritische vragen en stellen vanzelfsprekendheden ter discussie (Bruggink & Harinck 2012). Deze houding of *stance* zijn voorwaarden voor onderzoekend handelen van leraren die dagelijkse praktijkvragen beantwoorden door het systematisch gebruiken van gegevens uit hun praktijk (Van der Steen & Peters 2014). Onderzoekend handelen ontstaat niet vanzelf, maar vaak als reactie op het eenmalig uitvoeren

Tabel 1. Vormen van onderzoek in de school

	<i>Stance</i>		Project		
	Onderzoekende houding	Onderzoekend handelen	Onderzoek met als doel professionele ontwikkeling	Onderzoek met als doel school ontwikkeling	Onderzoek met als doel kennis ontwikkeling
Leraren/schoolleiders individueel	Leraren laten in hun werk in de klas een onderzoekende houding zien	Leraren laten in hun werk in de klas onderzoekend handelen zien	Leraren doen individueel onderzoek in hun eigen praktijk met als doel verbetering ervan	Leraren doen individueel onderzoek in de schoolpraktijk, met als doel verbetering ervan	Leraren doen individueel onderzoek ten behoeve van kennisontwikkeling
Leraren/team gezamenlijk	Leraren laten in hun werk met het team een onderzoekende houding zien	Leraren laten in hun werk met het team onderzoekend handelen zien	Leraren voeren gezamenlijk onderzoeksprojecten uit ten behoeve van professionele ontwikkeling	Leraren voeren gezamenlijke onderzoeksprojecten uit ten behoeve van schoolontwikkeling	Leraren voeren gezamenlijke onderzoeksprojecten uit ten behoeve van kennisontwikkeling

van een onderzoeksproject. Hiertoe is tijdens de scholing of begeleiding van praktijkonderzoek meer en gerichte aandacht nodig voor de transfer van het gebruik van onderzoeksactiviteiten in het onderwijs, vooral van onderzoeksactiviteiten die gemakkelijk geïntegreerd kunnen worden in het dagelijks werk van leraren in de school.

We zien in scholen al meer aandacht voor onderzoekend handelen, bijvoorbeeld wanneer het in het kader van opbrengstgericht werken gaat om het gebruiken van gegevens die al in de school aanwezig zijn. Door een onderzoekende houding en onderzoekend handelen bij alle leraren te stimuleren, kan gaandeweg een bedding voor onderzoek in de school ontstaan. Dit geeft vervolgens mogelijkheden om daarnaast ook onderzoeken te doen in 'projectvorm', aangezien dit dan beter aansluit bij een manier van werken die al 'gebruikelijker' is onder docenten.

1.3 Van individuele professionalisering naar gezamenlijke schoolontwikkeling

Steeds vaker zien we ook dat onderzoek in de

school verbreed wordt en docenten niet meer individueel werken aan onderzoek, maar in tweetalen of in teams. Dit hangt samen met de wens dat onderzoek in de school niet alleen bijdraagt aan professionalisering van individuele docenten, maar ook aan schoolontwikkeling. Als we willen dat onderzoek en de uitkomsten van onderzoek een structurele plaats krijgen in de school, dan is het van belang dat leraaronderzoekers niet in isolement werken, maar in de school de dialoog over onderzoek voeren, niet alleen met 'collega-onderzoekers' en niet alleen als het onderzoek is afgerond.

Het is van belang om gedurende alle fasen van het onderzoek de dialoog aan te gaan, bijvoorbeeld in de oriëntatiefase om te kijken of het probleem dat je wilt onderzoeken, herkend wordt door collega's. Maar ook verworven data uit onderzoek kunnen besproken worden met anderen. Anderson & Herr (1999) noemen dit dialogische en democratische validiteit. Met dialogische validiteit willen ze aangeven dat bij praktijkgericht onderzoek de dialoog over alle aspecten van het onderzoeksproces ge-

voerd moet worden in de school. Zij zien dit als een basisvoorwaarde van praktijkgericht onderzoek, ongeacht het doel van het onderzoek.

Met de democratische validiteit willen ze benadrukken dat het van belang is om in alle fasen van het onderzoek relevante anderen te betrekken bij de uitvoering van het onderzoek, zeker als je met het praktijkonderzoek ook een bijdrage wilt leveren aan schoolontwikkeling. Hoe meer mensen al tijdens het onderzoeksproces betrokken zijn, hoe groter de kans op bredere ontwikkeling tijdens het onderzoek en draagvlak voor de schoolontwikkeling die hieruit volgt.

In eerder onderzoek lieten we zien dat expliciete aandacht voor de dialoog in de school en het betrekken van relevante anderen bij het onderzoek de kans op schoolontwikkeling lijkt te vergroten (Oolbekkink e.a. 2014). Onderzoek lijkt ook steeds meer door groepen in de school te worden opgepakt. Een mooi voorbeeld daarvan vormen de datateams van de Universiteit Twente (Schildkamp 2012).

Het voorgaande betekent echter niet dat er geen plaats meer binnen de school is om onderzoek in te zetten als professionaliseringsstrategie voor individuele leraren (Kools & Bolhuis 2012). Wel zeggen we dat vooraf duidelijk moet worden gemaakt of een onderzoeksproject moet bijdragen aan individuele professionele ontwikkeling of aan schoolontwikkeling. Dit heeft namelijk consequenties voor de ondersteuning tijdens het onderzoeksproces. Waar bij schoolontwikkeling het van belang is om relevante anderen tijdens het onderzoeksproject al te betrekken, is het bij onderzoeksprojecten die gericht zijn op professionele ontwikkeling veel belangrijker dat ervoor wordt gezorgd dat het onderzoek een oplossing vindt voor het praktijkprobleem (uitkomstvaliditeit) en zorgt voor *spin-off* in de klas van de individuele leraar (katalytische validiteit). Beide vormen van validiteit hebben we elders uitgebreid beschreven (Oolbekkink e.a. 2014).

1.4 Richting kennisontwikkeling

Een literatuurreview van Admiraal, Smit & Zwart (2013) laat zien dat er door leraren tot nu toe weinig onderzoek wordt gedaan dat een bijdrage levert aan wetenschappelijke kennis, bijvoorbeeld in de vorm van wetenschappelijke publicaties. Zij geven aan dat juist de combinatie van het verbeteren van de praktijk, het vergroten van de professionaliteit als docent en het bijdragen aan de wetenschappelijke kennisbasis kenmerkend zijn voor academisch docentschap. Juist die combinatie kan zo een bijdrage leveren aan het overbruggen van de kloof tussen onderwijsonderzoek en de praktijk. Vanasche & Kelchtermans (2014) adviseren daarom samen te werken in verbanden van onderzoekers en practici, waarbij beide expertises als gelijkwaardig erkend worden. Dit gegeven is mede opgepakt door het Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek (NRO) opgepakt, dat subsidiemogelijkheden voor scholen en bijvoorbeeld lerarenopleidingen heeft gecreëerd om gezamenlijk onderzoek te doen. Dergelijke initiatieven, die nu nog in de kinderschoenen staan, creëren mogelijkheden voor leraren en onderzoekers uit het hoger onderwijs om een bijdrage te leveren aan kennisontwikkeling over onderwijs. Meer nog dan in onderzoeken die nu al binnen de school worden uitgevoerd, zal binnen deze gezamenlijke projecten de nadruk liggen op procesvaliditeit (Anderson & Herr 1999) of interne validiteit van het onderzoek. Onderzoekers uit hoger onderwijs kunnen deze mee helpen bewaken.

Eerder onderzoek dat wij deden naar praktijkonderzoek van docenten laat zien dat met name deze interne consistentie van onderzoeken binnen de praktijk tot nu toe nog vaak te wensen overliet. Een partnerschap tussen scholen en onderzoeksinstituten kan hierin verandering brengen. Onderzoek dat binnen deze partnerschappen wordt uitgevoerd, kan zowel bijdragen aan de geldigheid en bruikbaarheid van kennis uit praktijkonderzoek in de school buiten de eigen context als aan het bevorderen van bruikbaarheid en relevantie voor de

onderwijspraktijk van onderwijsonderzoek dat wordt uitgevoerd binnen onderzoeksinstituten.

Onderwijskundig onderzoek dat binnen onderzoeksinstituten wordt uitgevoerd is vaak ontoegankelijk en te algemeen en daardoor in ieder geval volgens practici niet bruikbaar en toepasbaar voor scholen (Broekkamp & Van Hout-Wolters 2006). Samen onderzoek doen in partnerschappen waarbij de relevantie en bruikbaarheid van het onderzoek gedurende het gehele proces wordt bewaakt, vraagt om een investering van scholen en onderzoeksinstituten, onder andere in meer toegankelijke vormen van disseminatie dan wetenschappelijke publicaties. Een goed initiatief in dit verband is Script!, een nieuw online en vrij toegankelijk tijdschrift dat resultaten van praktijkgericht onderzoek in de vorm van video's en artikelen verspreidt.

Er liggen natuurlijk ook kansen voor reeds gevormde partnerschappen waarin tot nu toe (nog) veel eenrichtingsverkeer was tussen partners en expertises scherp afgebakend waren. Gezamenlijk optrekken in onderzoek kan ervoor zorgen dat de relaties tussen de partners zich ontwikkelen en dat met behoud van eigenheid de grenzen vaker overschreden worden tussen onderzoek en praktijk.

1.5 Implicaties voor de school

In het licht van het voorgaande zien wij belangrijke aandachtspunten voor de inrichting van onderzoek in de school. Ten eerste is het van belang dat er naast onderzoeksprojecten meer ingezet wordt op onderzoekend handelen van alle collega's binnen de school en op de transfer van onderzoek naar onderzoeksmatig handelen dat past in het dagelijks werk binnen de school. Wat betekent onderzoekend handelen en welke mogelijkheden bestaan er om met het systematisch gebruik van bestaande gegevens in de klas het eigen handelen te verbeteren? Uiteindelijk kan vanuit deze gezamenlijke visie op wat onderzoekend handelen in het dagelijks werk van leraren en leidinggevenden zou moeten zijn, een doorvertaling gemaakt worden naar bijvoorbeeld de gesprekkencyclus waarin ook het

onderzoekend handelen aan de orde kan komen.

Daarnaast zou bij het uitvoeren van praktijkonderzoek in de school altijd duidelijk moeten zijn welke doelen hiermee nagestreefd worden. Wordt praktijkonderzoek vooral ingezet als een professionele leerstrategie voor individuele docenten of heeft het praktijkonderzoek een breder doel dat meer richting schoolontwikkeling gaat? Afhankelijk van deze keuze wordt duidelijk of het onderzoek individueel of gezamenlijk uitgevoerd zal moeten worden.

Wil je met onderzoek in de school een bijdrage leveren aan schoolontwikkeling, dan verdient het de aanbeveling dit onderzoek gezamenlijk op te pakken om op die manier te kunnen voldoen aan dialogische en democratische validiteit gedurende het onderzoeksproces. Is het doel ook kennisontwikkeling, dan is het aan te raden om dit onderzoek uit te voeren binnen een partnerschap van scholen en instellingen voor hoger onderwijs om op deze manier de relevantie, bruikbaarheid, interne validiteit maar ook de externe geldigheid te bewaken. Zowel scholen als onderzoeksinstituten zullen hierop moeten inzetten om gezamenlijk te werken aan onderwijsonderzoek dat zowel van belang is voor de praktijk als voor de kennisontwikkeling in het onderwijs.

Ten slotte is het vooral belangrijk om als school duidelijk te hebben wat je verstaat onder 'onderzoek in de school'. Hierbij kunnen onder meer de volgende vragen gesteld worden:

- Gaat het om een onderzoekende houding, onderzoekend handelen of om onderzoeksprojecten?
- Wil je voornamelijk individuele docenten die onderzoek doen of wil je inzetten op meer gezamenlijke initiatieven?
- Doen alleen docenten onderzoek of ook teamleiders en schoolleiders?
- Werk je als school vooral aan interne kennisontwikkeling of wil je als partner in een kennisgemeenschap met bijvoorbeeld universiteiten en hogescholen kennis ontwikkelen die ook geldig is buiten de specifieke context?

Onze aanbeveling is om het gesprek hierover te voeren met collega's binnen en buiten school, zodat duidelijk wordt wat het gezamenlijke doel is met onderzoek in de school, waar je op dit moment staat en in welke richting je verder wilt ontwikkelen.

Literatuur

- Admiraal, W., Smit, S., & Zwart, R. (2013). *Academisch docentschap in het basisonderwijs en voortgezet onderwijs. Aard en betekenis van onderzoek van docenten naar hun onderwijspraktijk. Reviewstudie in opdracht van PROO*. Den Haag: NWO.
- Anderson, G.L. & K. Herr (1999). The new paradigm wars: is there room for rigorous practitioner knowledge in schools and universities? In: *Educational Researcher*, 28 (5), 12-21.
- Bolhuis, S. & Q. Kools (2012). *Praktijkonderzoek als professionele leerstrategie in onderwijs en opleiding*. Tilburg: Fontys Hogescholen.
- Broekkamp, H. & B. van Hout-Wolters (2006). *De kloof tussen onderwijsonderzoek en onderwijspraktijk*. Amsterdam: Kohnstamm instituut.
- Bruggink, M., & F. Harinck (2012). De onderzoekende houding van leraren: wat wordt daaronder verstaan? In: *Tijdschrift voor lerarenopleiders*, 33 (3), 46-53.
- Cochran-Smith, M. & S.L. Lytle (2009). *Inquiry as stance: Practitioner research for the next generation*. New York: Teachers College Press.
- Leeman, Y. & W. Wardekker (2010). Verbeterd onderzoek het onderwijs? In: *Tijdschrift voor lerarenopleiders*, 31 (1), 19-22.
- Meijer, P.C. e.a. (2010). (Leren) onderzoeken door leraren in het voortgezet onderwijs. In: *Pedagogische Studiën*, 87 (4), 232-252.
- Oolbekkink, H. e.a. (2014). A study of the quality of practitioner research in secondary education: impact on teachers and school development. In: *Educational Action Research*, 22 (1), 122-139.
- Schildkamp, K. (2012). Opbrengstgericht werken: data-geïnformeerd werken voor schoolverbetering. In: *Zwart, R. e.a. (red.). Onderzoek in de school ter discussie: doelen, criteria en dilemma's*. Leiden: Universiteit Leiden.
- Steen, J. van der & M. Peters (2014). Onderzoekend handelen in de dagelijkse praktijk van leraren en docenten. In: *Tijdschrift voor lerarenopleiders*, 35 (1), 71-84.
- Vanassche, E. & G. Kelchtermans (2014). Self-study onderzoek door lerarenopleiders onder de loep. Een internationale literatuurstudie. In: *Pedagogische Studiën*, 91 (2), 131-146.